

УДК 327:001.92

Параметри вимірювання європейської політичної свідомості

М.М. ПІКУЛА

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна,
E-mail: pm91@bk.ru

Авторське резюме

У представленій статті автор аналізує параметри європейської політичної свідомості – дослідницьке поле європейської політичної свідомості в якісно-кількісному вимірі, який може ґрунтуватися на різних показниках. Актуальності проблематика виникнення та розвитку європейської політичної свідомості набуває тому, що її формування, як суб'єктивного виміру євроінтеграційної політики, по-перше, не є спонтанним процесом. А по-друге, євроінтеграція відбувається не лише зверху, але і знизу, потребуючи свідомого втручання у цей процес громадськості, в якій сформована європейська політична свідомість. Оскільки остання є певним ментальним конструктом, автор пропонує застосовувати триаду: критерії – параметри – індикатори. Критерієм європейської політичної свідомості вважає ознаку, що дає можливість оцінювати певні процеси або явища у системі європейськості/європеїзму та задає якість системи поглядів і думок, яка реалізується в європейській поведінці. Параметри європейської політичної свідомості зводяться ним до відповідної історичної пам'яті, трендів громадської думки та поінформованості відносно Європейського Союзу та місця його членів в євроінтеграційному процесі, зокрема оцінки існування й розвитку ЄС; поінформованість та думки щодо основних інститутів ЄС, оцінки важливості основних інститутів ЄС та довіра до них; позитивне бачення перспектив і майбутнього Європейського Союзу тощо. Індикаторами європейської політичної свідомості автор вважає її об'єктивні показники та виміри, зокрема позитивну кореляцію національного і європейського рівнів самоідентифікації (європейська ідентичність) та європейську поведінку. На основі цих індикаторів здійснюватиметься певний контроль за станом і тенденціями розвитку європейської політичної свідомості.

Ключові слова: громадська думка; європейська ідентичність; європейська політична свідомість; європейська поведінка; Європейський Союз; параметри, критерії, індикатори вимірювання свідомості; цінності.

Parameters of measuring of european political consciousness

M.M. PIKULA

Lesya Ukrainka eastern european national university, Lutsk, Ukraine,
E-mail: pm91@bk.ru

Abstract

In the article the author analyzes the parameters of European political consciousness, i.e. European research field of political consciousness in qualitative and quantitative terms, which may be based on different indicators. The issue of emergence and development of European political consciousness becomes topical because firstly, its formation as the subjective dimension of European integration policy is not a spontaneous process and, secondly, European integration is carried out not only from the top but from the bottom, requiring deliberate interference of the public with the process; the public possesses the formed European political consciousness. Since the latter is a specific mental construct, the author offers to apply the triad «criteria - parameters – indicators». The characteristic that makes it possible to evaluate certain processes or phenomena in the system of Europeanness / Europeanism and specifies the quality system of views and opinions, which are realized in European behavior, is considered to be the criterion of European political consciousness. The European political consciousness parameters are seen to include the relevant historical memory, trends of public opinion and awareness regarding the European Union and position of its members in the European integration process, including the assessment of the existence and development of the EU; knowledge and views on the main EU institutions, assessing the importance of the main institutions of the EU and trust in them; a positive vision for the future of the European Union etc. The author considers the performance and objective characteristics and dimensions, including positive correlation of national and European levels of identity (European identity) and European behavior to be the indicators of European political awareness. On the basis of these indicators the control of the condition and trends of European political consciousness development will be carried out.

Keywords: public opinion; European identity; European political consciousness; European behavior; European Union; parameters, criteria, indicators of measuring consciousness; values.

Постановка проблеми. Формування європейської свідомості, як суб'єктивного виміру євроінтеграційної політики, не є спонтанним, оскільки потребує втручання у цей процес суб'єктів євроінтеграції, які можуть певним

чином впливати на становлення європейської свідомості власною інформаційно-комунікаційною політикою, що враховує стан і динаміку розвитку євроінтеграційних процесів і потребує вимірювання розвитку європейської

політичної свідомості. Проблема вимірювання та ідентифікації європейської політичної свідомості є непростим завданням і навіть сама доречність розроблення такої системи якісних та кількісних вимірювачів залишається невизначеною. Крім того, особистість дедалі більше починає відігравати важливу роль у процесах європейської інтеграції, що потребує свідомого ставлення до неї, усвідомлення її суб'єктами особливостей політичного життя європейців та політичних стандартів європейської співдружності. Як справедливо зазначає А. Писаренко, для трансформації України ключовим і важливим питанням сьогодні є «як довго триватиме процес розуміння та сприйняття європейських цінностей усім українським суспільством, в усіх регіонах. Адже розуміння громадянами цих цінностей та їхнього значення для кожного здатне запустити процес масштабніший, аніж підписання угод чи договорів. Тобто, процес євроінтеграції знизу. Саме світогляд громадян, а не географічні межі формують нині кордони європейського цивілізаційного простору» [9]

Аналіз досліджень і публікацій. В українській науковій літературі окремі аспекти проблематики європейської політичної свідомості були охарактеризовані у контексті громадської думки [5], дослідження цінностей громадян європейських країн [10; 1], особливостей формування і функціонування європейської ідентичності та цінностей політичного простору Європи [15; 11], конструювання образу ЄС представниками пан'європейського руху [14], окремих європейських цінностей, що рефлексуються у політичній свідомості європейської громадян [4; 2], цінностей українського суспільства крізь призму цінностей об'єднаної Європи й перспектив подальшої трансформації їх у ціннісний простір українського суспільства [3], дослідження особливостей громадянського суспільства в рефлексії європейської політико-правової свідомості [13], сутнісних характеристик європейської ідентичності [12; 13].

Разом з тим, варто зазначити, що терміни «європейська політична свідомість» та «політична свідомість європейського суспільства» не отримали поширення у вітчизняному науковому дискурсі. Проте потреба в концептуальному поясненні цього феномена як важливої складової європейської реальності стає дедалі більш важливою в умовах виникнення його суперечливих інтерпретацій. У зв'язку з цим нами раніше було проаналізовано сутність і зміст європейської політичної свідомості, здійснено кореляцію цих понять, які не тотожні одне одному. На наш погляд, саме перше поняття є основою формування європейської ідентичності. Виокремлення термінів «європейська політична свідомість» та «політична свідомість європейського суспільства» стає методологічною основою складання цілісного політичного портрета свідомості сучасного європейця [8].

Подальші дослідження європейської політичної свідомості потребують визначення параметрів її розвитку, що дозволить не лише проаналізувати її сутність, але й виміряти європейську політичну свідомість. Саме тому метою даного дослідження стало дослідницьке поле європейської політичної свідомості в якісно-кількісному вимірі, який може ґрунтуватися на різних показниках. Для оцінки ефективності зусиль, спрямованих на забезпечення розвитку європейської політичної свідомості, пропонуємо застосовувати три вимірники розвитку: критерії – параметри – індикатори.

Виклад основного матеріалу. Аналіз європейської політичної свідомості має не лише теоретичне, але і практично-прикладне значення, оскільки слід не просто розуміти її сутність та значення, але і впливати на неї, формувати і змінювати її. Саме у цьому контексті ми ставимо питання про триаду: критерії – параметри – індикатори її вимірювання, яка подана на рис. 1. Її більш детальний аналіз подамо далі.

Критерій	Параметри	Індикатор
мірило політичної свідомості: європейськість / європеїзм поглядів і думок	- відповідна історична пам'ять - тренди громадської думки; - поінформованість щодо ЄС та євроінтеграційного процесу	об'єктивні показники та виміри європейської політичної свідомості: - європейська ідентичність - європейська поведінка

Рис. 1. Триада вимірювання політичної свідомості.

Критерій (англ. criterion/criteria) – мірило, оцінка, ознака, що дає можливість оцінювати певні процеси або явища у будь-якій системі (у нас – європейськість/європеїзм політичної свідомості у системі європейських цінностей). Критерій задає якість системи поглядів і думок, яка реалізується у відповідній поведінці (у нас – європейська поведінка).

Параметр (англ. parameter) – у прямому сенсі перекладається як величина, у переносному - як мірка, критерій; показник. Параметри, що визначають якість європейської політичної свідомості, можуть бути зведені до відповідної історичної пам'яті, кількох трендів громадської думки та поінформованості відносно Європейського співтовариства/Європейського Союзу та місця його членів в євроінтеграційному процесі, які пропонуємо поділити на кілька основних груп: поінформованість та думки, пов'язані з оцінкою існування й розвитку ЄС; поінформованість та думки, пов'язані з оцінкою існування й розвитку основних інститутів ЄС, оцінки важливості основних інститутів ЄС та довіра до них; позитивне бачення перспектив і майбутнього Європейського Союзу тощо.

Проаналізуємо більш детально цю складову триади вимірювання європейської політичної свідомості. Розглядаючи окреслену проблему в якісно-кількісному ракурсі (що і в якій кількості рефлексує європейська свідомість), варто погодитися з швейцарським дослідником

Ж. Коттє, що «Європа» виникла насамперед в «європейській свідомості», а «європейська свідомість - усвідомлення ідеї. Європа - це ідея» [7, с. 30]. Вчений вважає, що оскільки європейська свідомість стосується цієї ідеї, то вона передається з покоління в покоління, бо існує історична європейська пам'ять. Таким чином, щоб відповісти на поставлене питання як же розуміти ідею Європи, він пропонує виходити з розуміння поняття «історична пам'ять». У самому безпосередньому змісті це поняття, на його думку, означає, що певна соціальна група зберігає присутні в її свідомості й у культурних пам'яток спогади про деякі явища й події, які є носіями сутності її ідентичності і її долі. Спогади про них передаються через усну або письмову традицію, через навчання або засоби масової інформації, адекватні трактування або перекручення політичної влади [7, с. 31].

Та частина європейської свідомості, що пов'язана з політичним минулим Європи складає, на нашу думку, лише один з параметрів європейської політичної свідомості і є предметом вивчення переважно історичної науки. Наскільки поінформовані сучасні європейці про минуле Європи, кількісно оцінюють соціологи, що надають політологам матеріал для відповідних якісно-кількісних інтерпретацій і трактувань європейської політичної свідомості. Не менш важливим є і сучасні політичні рефлексії. Здається, досить важливим параметром вимірювання європейської політичної свідомості у контексті європейської інтеграції сьогодні стають тренди громадської думки відносно Європейського співтовариства та місця його членів в євроінтеграційному процесі.

Спробуємо описати ці тренди на основі результатів останніх соціологічних опитувань Євробарометра (2014 р.) [19; 20; 17; 16].

1. Образ Європейського Союзу. 41% європейців має стабільно позитивний образ ЄС (+2 відсоткових пункти з осені 2014 року, +11 з весни 2013 року). Частка з нейтральним зображенням ЄС збільшилася незначно - 38% (+1), а негативний образ продовжує втрачати позиції - 19% (-3).

Результати у 15 державах-членах ЄС свідчать про те, що в їхніх громадян в основному виникає в уяві позитивний образ ЄС. Більше половини населення ця думка охоплює в Румунії (62%), Ірландії (57%), Литві (55%), Болгарії (55%), Польщі (53%), Люксембурзі (52%) і Мальті (51%). В Угорщині респонденти порівнюють позитивний та нейтральний образ ЄС (43% позитивних, 43% нейтрально, 13% негативно). Нейтральне зображення переважає в десяти країнах. Більшість з опитаних мають негативний образ ЄС на Кіпрі (42%) та Австрії (36%), в той час як Греція в даний час залишила цю групу (25% позитивною, 38% нейтральною, 37% негативно). Позитивне сприйняття ЄС збільшилося у 20 державах-членах: Ні-

меччині (45%, +7 відсоткових пунктів з осені 2014), Литві (55%, +5), Хорватії (47%, +5) і Нідерландах (42%, +5). Кількість респондентів, що мають позитивний імідж ЄС, знизився в п'яти країнах, перш за все у Польщі (53%, -8).

2. Оцінка власної ролі та значення у житті Європейського Союзу. Більше чотирьох з десяти європейців вважають, що їх голос має значення в Європейському Союзі (42%, +2 відсоткових пункти з осені 2014 року), проте рівно половина громадян ЄС (50%, -3) не погоджується з цим твердженням. Більшість європейців з тринадцяти держав вважають, що їх голос має значення в Європейському Союзі, зокрема Швеція (69%), Данія (68%), Хорватія (64%) тощо. З іншого кінця шкали знаходяться країни, де менше чверті згодних, що їх голос має значення в ЄС - Кіпр (19%), Греція (20%) і Латвія (23%). У порівнянні з осінню 2014 р., частка громадян ЄС, які згодні, що їхній голос враховується, збільшилася в 16 державах-членах, зокрема у Болгарії (48% згодні - 39% не згодні, 44% - 46% в 2014р.) та Ірландії (48% - 44%, 43% - 51% в 2014р.), де більшість населення вважає, що їх голос має значення в ЄС. І навпаки, це почуття знизилася в Угорщині (47% згодні - 48% не згодні, 50% - 46% в 2014р.) і Австрії (46% проти 49% не згодні, проти 53% проти 42% восени 2014), де думка більшості переважає.

3. Довіра до політичних і європейських інститутів. Зокрема довіра до національних урядів і парламентів, а також Європейського Союзу залишається на низькому рівні. У 2014 р. цей показник щодо ЄС складав 37%, у 2015 р. досягнув 40%. Довіра до національних політичних інститутів також не набагато покращилася, хоча це все ще перебуває на низькому рівні, ніж довіра до Європейського Союзу: у 2015 р. 31% європейців схильні довіряти своєму національному уряду (+2) і 31% національним парламентам (+1). Не довіряють ЄС 46% (-4) респондентів, національним урядам - 63% (-2) респондентів, національним парламентам, як і раніше, не довіряють 62% опитаних.

Так, третина європейців (34%) довіряє Європарламенту (у попередньому дослідженні цей показник становив 39%). Більше половини європейців не довіряють йому (53%). Третина респондентів (33%) також схильні довіряти Європейській комісії, а три з десяти чоловік (31%), як правило, довіряють Європейському центральному банку, у той час як абсолютна більшість (54%), як правило, не довіряє йому. Більшість людей у 12 державах-членах кажуть, що вони, як правило, довіряють європейському Парламенту, при цьому частка респондентів, що виражають довіру, є найвищою в Румунії (57%), Фінляндії, Данії і Болгарії (всі 54%). На противагу цьому, тільки 21% у Великобританії, 23% в Іспанії і 24% респондентів в Італії, як правило, довіряють Європарламенту.

Чинник довіри до Європейського Союзу залишається практично незмінним: хоча він трохи збільшився за останній рік, довіру до ЄС виявляє менше третини європейців (32%). Шість з десяти чоловік (59%), як правило, не довіряють Євросоюзу. Довгостроковий аналіз показує, що рівень довіри до ЄС та його установ загалом знижується з плином часу - після піку навесні 2007 року (ЕВ67), коли більше 50% респондентів висловили довіру всім чотирьом установам. Тепер рівень довіри низький, в межах 31-34% - так само у всіх чотирьох.

Дослідження 2014 р. виявило деякі відмінності по групах країн. У той час, як 38% респондентів за межами зони євро, як правило, довіряють Євросоюзу, тільки 29% роблять це в зоні євро. Більшість опитаних у семи країнах, як правило, довіряють Євросоюзу: Румунія (58% проти 34%, які, як правило, не довіряють йому), Естонії (58% проти 33%), Болгарії (55% проти 31%), Литва (52% проти 36%), Фінляндія (50% проти 44%), Мальта (49% проти 32%) та Угорщині (48% проти 46%). Довіра є найнижчою в Греції (18%), Італії (19%) і на Кіпрі та Сполученому Королівстві (обидва 22%).

Варто зазначити кілька важливих відмінностей з питання довіри до ЄС, властиве різним соціально-демографічним категоріям. Молоді респонденти і люди з більш високим рівнем освіти більше схильні довіряти ЄС. Респонденти, які відчувають, що їх голос має значення в Європейському Союзі, більше схильні довіряти йому. 51% респондентів, які вважають, що їх голос має вагу, як правило, довіряють ЄС, у порівнянні з 21% тих, хто думає, що їх голос не враховується. У той час як 63% людей, які відчувають, що ЄС йде в правильному напрямку, схильні довіряти Євросоюзу, проте лише 13% людей, які думають, що він рухається в неправильному напрямку, виражають йому довіру.

4. Почувають себе громадянами Європейського Союзу майже дві третини європейців - 65% опитаних. Почуття громадянства ЄС досягло найвищого рівня. З іншого боку, приблизно третина респондентів не вважає себе громадянами ЄС (34%). При цьому варто зазначити, що, почувавши себе як громадяни Європейського Союзу: у 25 державах-членах, більшість респондентів вважає, що вони є громадянами ЄС - найвищі показники на Мальті (87%), Люксембургу (85%), Фінляндії (79%), Німеччині (79%), Австрії (77%), Польщі (77%) і Швеції (77%).

5. Значення Європейського Союзу для європейців та його імідж. Важливим параметром вимірювання європейської політичної свідомості цей тренд є тому, що ця свідомість охоплює, перш за все, осмислення як ролі ЄС у житті європейців, так і сформованого образу ЄС в їхній свідомості. ЄС часто асоціюється з законодавством і бюрократією установ ЄС,

проте як поняття «Європа» трактується європейцями як географічно, так і з точки зору культури, різноманітності, свободи, демократії і цінностей. «Європа - це культура, ЄС - це управління» [16].

Як свідчать проведені дослідження, для проєвропейськи або нейтрально налаштованих респондентів, бути європейцем значить більш, ніж просто мешкати у відповідному географічному регіоні. І навпаки, для багатьох євроскептиків європейськість трактується переважно у географічному плані. Перші найбільш часто згадують характеристики тих, кого вважають європейцями: толерантність, миролюбність, різноманітність, наявність спільної історії. Для європейців властиві свобода пересування та відсутність кордонів, демократія, єдина валюта, спільні цінності, більш високий рівень життя, повага людського права [16].

Чотири з десяти опитаних пов'язують Євросоюз із свободою подорожувати, вчитися і працювати в будь-якому місці в Європі. Свобода пересування, навчання і праці в будь-якому місці Європейського Союзу згадується найбільш часто в країнах Балтії, особливо Естонії (69%) і Литви (60%), країнах Північної Європи, зокрема Швеції (63%), в Румунії (59%). Тим не менш, відносно небагато людей відзначили це в Італії (31%), Великобританії (37%), Греції, Португалії та Іспанії (всі 38%).

Щодо іміджу, як параметра європейської політичної свідомості, можна побачити: сприйняття образу ЄС покращується. Відносна більшість європейців має нейтральний образ Європейського Союзу (38%), при цьому сприйняття образу ЄС трохи покращилося з осені 2013 року. Третина європейців вважає, що Європейський Союз має позитивний імідж (34%), в той час як лише чверть респондентів (26%) говорить про його негативний імідж. У 18 державах-членах, більшість людей мають нейтральний образ Європейського Союзу, зокрема це властиво половині респондентів в Естонії (53%) і Латвії (52%). Позитивна оцінка переважає негативну в 21 державах-членах, більше ніж 50% респондентів говорять, що ЄС має позитивний імідж у двох країнах: Румунії (57%) та Болгарії (55%). У більшості держав-членів зросла частка респондентів, які стверджують, що Європейський Союз навіває позитивний імідж. У Румунії це 57% (+14%), на Кіпрі - 26% (+9), Чеській Республіці - 31% (+7), Хорватії - 43% (+7), Болгарії - 55% (+6) і Словенії - 36% (+6). Тільки в Данії має місце падіння частки респондентів, які вважають, що Європейський Союз має позитивний імідж - 31% (-3).

Оцінка іміджу ЄС має кореляцію не лише за групами країн, але і за статтю (чоловіки (36%) частіше, ніж жінки (31%), мають позитивний імідж ЄС), віком (43% 15 - 24-річних і лише 30% серед людей у віці 55 років і старших думає, що ЄС має позитивний образ), осві-

тою (41% респондентів, що отримали освіту у віці 20 років і старше, схильні оцінювати імідж ЄС як позитивний проти 23% опитаних, які закінчили школу у віці 15 або нижче [20].

6. Оскільки зараз дедалі більше центр уваги зміщується від сприйняття ЄС до пізнання ЄС, європейська політична свідомість має вимірюватися і рівнем поінформованості про європейські справи. За результатами дослідження Євробарометра 83, частка європейців, які відчувають себе добре інформованими про європейські справи, склала 36% (29% респондентів зазначали це у попередньому опитуванні). На жаль, дві третини респондентів (63%) вважають, що вони не дуже добре поінформовані про ці справи. У шести державах-членах більшість опитаних зазначили, що вони відчувають себе добре інформованими про європейські питання: Фінляндія (55% проти 45% у 2013 р.), Польща (53% проти 45% у 2013 р.), Данія (53% проти 46% у 2013 р.), Люксембург (51% проти 49% у 2013 р.), Австрія (50% проти 49% у 2013 р.) і Мальта (50% проти 49% у 2013 р.). Однак, в інших країнах відчувають себе добре поінформованими, зокрема, в Іспанії (24% проти 75% у 2013 р.) і Франції (25% проти 74% у 2013 р.) [20]. Аналізуючи питання кореляції ЄС і демократії на рівні громадської думки європейців, дослідники констатували, що більшість з тих, хто взяв участь у дослідженні, проголосували на європейських виборах, бо вважають, що в умовах демократії необхідно брати участь у виборах. Проте більшість опитаних не відчувають себе досить поінформованими про вибори, Європейський Парламент або різні політичні партії [16].

Науковий аналіз проблем європейської політичної свідомості, як уже зазначалося, потребує визначення її індикаторів. Індикатор (англ. indicators) – показчик, показник. Індикаторами європейської політичної свідомості можуть стати її об'єктивні показники та виміри, зокрема позитивна кореляція національного і європейського рівнів самоідентифікації – європейська ідентичність та європейська поведінка. На основі цих індикаторів здійснюватиметься певний контроль за формуванням європейської політичної свідомості. Як уже нами зазначалося, поняття європейської ідентичності тлумачиться по-різному: один підхід трактує її як спільність різних культур і народів Європи,

яких об'єднують політичні та економічні проблеми; другий – як усвідомлення громадянами національних держав себе в якості складової частини Європейського Союзу; третій своїм пріоритетом вважає формування на основі історичних коренів системи загальноєвропейських цінностей, які створюють умови для виділення європейців у самостійне співтовариство [8, 56].

Поняття «європейська поведінка» є практично не розробленим у вітчизняній політичній науці і потребує окремих наукових досліджень. Воно, зокрема, румунською дослідницею Б. Лестуєн трактується як поведінка європейських громадян, що «діють відповідно до набору правил, соціальних стандартів цінностей, які узгоджені на основі соціального консенсусу і договорів та інших заходів». Вона вбачає в ній, по-перше, «зовнішній прояв акту індивідуального рішення відповідно з внутрішньою системою цінностей», по-друге, «способи адаптації поведінки до системи правил, норм, законів і звичаїв». Авторка вважає, що дослідження масової свідомості європейського проекту потрібно в цілях підтримки інтеграції за допомогою відповідних форм поведінки [18]

Висновки. Отже, для досягнення ефективності впливу на процеси формування і розвитку європейської політичної свідомості необхідно розробляти вимірники її розвитку у тріаді «критерій – параметри – індикатори».

Критерій розвитку можна трактувати як мірило політичної свідомості: європейськість/європеїзм поглядів і думок; параметри як відповідну історичну пам'ять, тренди громадської думки та поінформованість щодо ЄС та євроінтеграційного процесу; індикаторами європейської політичної свідомості можуть стати її об'єктивні показники та виміри, зокрема – європейська ідентичність (позитивна кореляція національного і європейського рівнів самоідентифікації) та європейська поведінка. У подальшому доцільно дослідити методичні та прикладні аспекти застосування зазначеної тріади, виявити проблеми формування європейської політичної свідомості, враховуючи те, що європейці не відчувають себе достатньо поінформованими про різні аспекти життя ЄС та діяльність його політичних інститутів, а тому шукають потрібну інформацію в Інтернеті самостійно, варто дослідити канали її отримання за допомогою соціальних мереж.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Амельченко Н. Цінності об'єднаної Європи [Текст] / Наталія Амельченко. – К.: ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2013. – 42 с.
2. Баровська А. В. Міфи щодо європейської інтеграції в офіційному дискурсі ЄС : аналіт. доповідь [Текст] / А.В. Баровська. – К.: НІСД, 2013. – 72 с.
3. Баштанник В. Формування «європейської інтеграційної ідеології» в системі державного управління в Україні (1991-2012 рр.) [Текст] / В. Баштанник // Вісник Нац. академії держ. управління при Президенті України. – 2012. – Вип. 3. – С. 5-13.
4. Горохолінська І. Повага до «іншого» як базова європейська вартість [Електронний ресурс] /

- I. Горохолінська. – Режим доступу: http://arr.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/911/1/Tezy_Horokholinska.docx – Назва з екрана.
5. Зоткин А. Проблема расширения ЕС и общественное мнение в Европе [Электронный ресурс] / А. Зоткин // Одна родина. – 2011. – Режим доступу: <http://odnarodyna.com.ua/articles/4/1761.html>
6. Козловець М.А. Європейська ідентичність: уніфікація чи «єдність в розмаїтті»? [Електронний ресурс] / М.А. Козловець. – Режим доступу: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_37_7.pdf – Назва з екрана.
7. Коттє Ж. Эти ценности создали Европу [Текст] / Ж. Коттє // Европейский альманах. История. Традиции. Культура. – М.: Наука, 1991. – С. 30-46.
8. Пикула Н.Н. Европейское политическое сознание: теоретический аспект [Текст] / Н.Н. Пикула // Facta Simonidis. – Wyższa Szkoła Zawodowa im. Szymona Szymborskiego w Zamościu. – 2014. – № 1 (7). – Zamość, 2014. – Р. 49-65.
9. Писаренко А. Чи здатні європейські цінності об'єднати Україну? [Електронний ресурс] / Антон Писаренко. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/262181.html> – Назва з екрана.
10. Рудакевич М. Європейські етичні й політичні цінності як орієнтири трансформаційних процесів в Україні [Текст] / М. Рудакевич // Мандрівець. – 2010. – № 5. – С. 70-74.
11. Сакало О. Є. Європейські цінності: сутнісні основи та практичне втілення [Електронний ресурс] / О. Є. Сакало. – Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4335/1/Sakalo.pdf> – Назва з екрана.
12. Тихомирова Є.Б. Формування європейської ідентичності як чинник європейської інтеграції [Текст] / Є.Б. Тихомирова // Наук. зап. НАУКМА. Сер. Політ. науки. - 2005. - Т. 45. - С. 56-60.
13. Томаш Л.В. Громадянське суспільство в рефлексії європейської та вітчизняної політико-правової свідомості: теоретичний аспект [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Л.В. Томаш; Нац. ун-т «Львівська політехніка». - Львів, 2013. - 19 с.
14. Троян В.С. Конструювання образу об'єднаної Європи представниками пан'європейського руху [Текст] / В.С. Троян // Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць. – К.: «НВЦ «Пріоритети», 2013. – Вип. 6. – С. 185-195.
15. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи [Текст]: монографія / Ю. Щербакова. – К.: ВЦ «Академія», 2014. - 208 с.
16. Eurobarometer Qualitative Study «The Promise of the EU». Aggregate report [Electronic resource]. – Regime to access: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/quali/ql_6437_en.pdf
17. Europeans in 2014. Special Eurobarometer 415 / Wave EB81.2 – TNS Opinion & Social Union [Electronic resource]. – Regime to access: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_415_en.pdf
18. Leusteanu Beatrice Institutions and modeling of the European behavior. 2nd International Conference «Economic Scientific Research – Theoretical, Empirical and Practical Approaches», ESPERA 2014, 13-14 November 2014, Bucharest, Romania [Electronic resource]. – Regime to access: http://ac.els-cdn.com/S2212567115002361/1-s2.0-S2212567115002361-main.pdf?_tid=239e8332-53a8-11e5-bfb4-0000aacb35e&acdnat=1441441912_0f397c73c2326d553bea57588663294c.
19. Standard Eurobarometer 81. Spring 2014. Public opinion in the European Union [Electronic resource]. – Regime to access: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb81/eb81_publ_en.pdf
20. Standard Eurobarometer 83. Spring 2015. Public opinion in the European Union [Electronic resource]. – Regime to access: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb83/eb83_first_en.pdf

Стаття надійшла до редакції 22.09.2015

REFERENCES:

1. Amel'chenko N. Cinnosti ob'jednanoi' Jevropy (The values of a united Europe). Kyiv, 2013, 42 p.
2. Barovs'ka A. V. Mify shhodo jevropejs'koi' integracii' v oficijnomu diskursi JeS (Myths about European integration in the official discourse of the EU): analit. dopovid'. Kyiv, 2013, 72 p.
3. Bashtannyk V. Formuvannja «jevropejs'koi' integracijnoi' ideologii» v systemi derzhavnogo upravlinnja v Ukrai'ni (1991-2012 rr.) (Formation of «European integration ideology» in public administration in Ukraine (1991-2012 years)). Visnyk Nacional'noi' akademii' derzhavnogo upravlinnja pry Prezydentovi Ukrai'ny, 2012, no. 3, p.5-13.
4. Goroholins'ka I. Povaga do «inshogo» jak bazova jevropejs'ka vartist' (Respect for «other» as a basic European value). Regime to access: http://arr.chnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/911/1/Tezy_Horokholinska.docx
5. Zotkyn A. Problema rasshirenija ES i obshhestvennoe mnenie v Evrope (The problem of expansion of the EU and public opinion in Europe). Odnarodyna, 2011. Regime to access: <http://odnarodyna.com.ua/articles/4/1761.html>
6. Kozlovec' M. A. Jevropejs'ka identychnist': unifikacija chy «jednist' v rozmai'tti»? (European identity, unification or «unity in diversity»?). Regime to access: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_37_7.pdf
7. Kott'e Zh. Ety cennosty sozdaly Evropu (These values have created Europe). Evropejskij al'manah. Ystoryja. Tradycy. Kul'tura. Moskow, 1991, p. 30-46.
8. Pikula N.N. Evropejskoe polytycheskoe soznanye: teoretycheskij aspekt (European political consciousness: theoretical aspect), Facta Simonidis, no 1 (7), Zamość, 2014, p. 49–65.
9. Pysarenko A. Chy zdadni jevropejs'ki cinnosti ob'jednaty Ukrai'nu? (Will the European values unite Ukraine?). Regime to access: <http://eu.prostir.ua/library/262181.html>
10. Rudakevyh M. Jevropejs'ki etychni j politychni cinnosti jak orijentyry transformacijnyh procesiv v Ukrai'ni

- / (European ethical and political values as landmarks transformation processes in Ukraine). Mandrivec'. 2010, no 5, p. 70-74.
11. Sakalo O. Je. Jevropejs'ki cinnosti: sutnisni osnovy ta praktychne vtillennja (European values: the essential framework and practical implementation). Regime to access: <http://dspace.pnp.u.edu.ua/bitstream/123456789/4335/1/Sakalo.pdf>
12. Tyhomyrova Je. B. Formuvannja jevropejs'koi' identychnosti jak chynnyk jevropejs'koi' integracii' (The formation of European identity as a factor in European integration). Nauk. zap. NaUKMA. Ser. Polit. Nauky, 2005, no. 45, p. 56-60.
13. Tomash L. V. Gromadjans'ke suspil'stvo v refleksii' jevropejs'koi' ta vitchyznjanoi' polityko-pravovoi' svidomosti: teoretychnyj aspekt (Civil society is a reflection of European and national political and legal consciousness: theoretical in two main ways: Extended abstract of candidate's thesis). L'viv, 2013, 19 p.
14. Trojan V. S. Konstruivannja obrazu ob'jednanoi' Jevropy predstavnykamy pan'jevropejs'kogo ruhu (Constructing the image of a united Europe by the pan-European movement). Nacional'na ta istorychna pam'jat': Zb. nauk. prac', 2013, no. 6., p. 185-195.
15. Shherbakova Ju. Cinnosti ob'jednanoi' Jevropy : monografija (The values of a united Europe). Kyiv, 2014, 208 p.
16. Eurobarometer Qualitative Study «The Promise of the EU». Aggregate report. Regime to access: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/quali/ql_6437_en.pdf
17. Europeans in 2014. Special Eurobarometer 415 / Wave EB81.2 – TNS Opinion & Social Union. Regime to access: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_415_en.pdf
18. Leusteanu Beatrice. Institutions and modeling of the European behavior // 2nd International Conference 'Economic Scientific Research – Theoretical, Empirical and Practical Approaches', ESPERA 2014, 13-14 November 2014, Bucharest, Romania. Regime to access: http://ac.els-cdn.com/S2212567115002361/1-s2.0-S2212567115002361-main.pdf?_tid=239e8332-53a8-11e5-bfb4-00000aacb35e&acdnat=1441441912_0f397c73c2326d553bea57588663294c
19. Standard Eurobarometer 81. Spring 2014. Public opinion in the European Union. Regime to access: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb81/eb81_publ_en.pdf
20. Standard Eurobarometer 83. Spring 2015. Public opinion in the European Union. Regime to access: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb83/eb83_first_en.pdf

Пікула Микола Миколайович – аспірант

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Адреса: 43025, м. Луцьк, пр. Волі, 13

E-mail: pm91@bk.ru

Pikula Mykola Mykolayovych – postgraduate

Lesya Ukrainka eastern european national university

Address: 13, Voli Av., Lutsk, 43025, Ukraine

E-mail: pm91@bk.ru